

Ana Genc¹
Jasmina Pekić
Isidora Rajić
Jovana Obradović

Odsek za psihologiju,
 Filozofski fakultet,
 Univerzitet u Novom
 Sadu

KONSTRUKCIJA UPITNIKA PODRŠKE TUGUJUĆIMA: PROVERA FAKTORSKE STRUKTURE I METRIJSKIH KARAKTERISTIKA²

Socijalna podrška tugujućim osobama predstavlja važnu psihološku oblast, koja se u nekoliko poslednjih decenija nalazi u fokusu sve većeg broja empirijskih studija. Međutim, u domaćoj nauci fenomen pružanja verbalne podrške ožalošćenima tek počinje da se uvodi u repertoar istraživačkih problema. Stoga je osnovni cilj ovog istraživanja bio pionirski poduhvat, koji je podrazumevao konstruisanje upitnika za ispitivanje suportivnog potencijala poruka koje neposredno socijalno okruženje uobičajeno upućuje pojedincima u procesu žaljenja zbog smrti bliske osobe. Pored Upitnika podrške tugujućima, u radu su prikazane faktorska struktura, kao i psihometrijske karakteristike novokonstruisanog instrumenta. Drugi cilj istraživanja odnosio se na utvrđivanje stepena (ne)korisnosti različitih poruka upućenih ožalošćenima, a ispitan je i odnos između doživljene korisnosti poruka i stepena njihove usmerenosti na tugujuću osobu. Istraživanje je sprovedeno na prigodnom uzorku od 301 ispitanika. Dobijeni rezultati ukazuju na to da se radi o validnom i pouzdanom instrumentu, čija se kompozitna struktura sastoji od pet dimenzija: Socijalna podrška, Minimiziranje osećanja tugujućeg, Isticanje religijske perspektive, Komplimentiranje i normalizacija osećanja tugujućeg i Nuđenje konkretne pomoći. Drugi deo rezultata potvrđuje očekivanje da stepen usmerenosti na osobu predstavlja odgovarajuće teorijsko objašnjenje različitog intenziteta delotvornosti poruka upućenih osobama u procesu tugovanja.

Ključne reči: faktorska struktura, psihometrijske karakteristike, Upitnik podrške tugujućima, usmerenost na osobu

¹ Adresa autora:
 agenc@ff.uns.ac.rs

Primljeno: 01. 06. 2018.
 Primljena korekcija:
 02. 07. 2018.
 Priprihvaćeno za štampu:
 30. 07. 2018.

² Istraživanje prikazano u radu sprovedeno je u okviru projekta „Efekti egzistencijalne nesigurnosti na pojedinca i porodicu u Srbiji“ (br. 179022), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Uvod

Gubici usled smrti bliske osobe predstavljaju jedan od najuniverzalnijih, visoko stresnih, a neretko i traumatskih događaja (Angel, 1998; Worden, 2005). Bez obzira na ovu neoporivu činjenicu, smrt je ipak i dalje tabu tema. Tek kada smo u društvu ožalošćene osobe kojoj želimo da pružimo podršku u procesu tugovanja, postajemo svesni paradoksa koliko malo znamo o gubicima (Arambašić, 2005). Mnogi će u takvim okolnostima izveštavati o doživljaju bespomoćnosti, nekompetentnosti i nedoraslosti tom zadatku (Bath, 2009). Uprkos tome, savremeni autori iz oblasti tanatologije smatraju da je fenomen tugovanja po svojoj prirodi inherehntno socijalni proces, a ne isključivo privatno iskustvo koje egzistira u nekoj vrsti interpersonalnog vakuuma (Rack, Burleson, Bodie, Holmstrom, & Servaty-Seib, 2008).

Istraživanja fokusirana na ispitivanje onih poruka koje imaju za cilj da uteše sagovornika (eng. *comforting message research*), predstavljaju izuzetno važan segment u oblasti izučavanja fenomena socijalne podrške (Bippus, 2001). Burleson kao vodeći istraživač ovakvih poruka određuje ih kao komunikacijske strategije koje su fokusirane na ublažavanje stresnih reakcija partnera u interakciji, demonstraciju verbalne forme podrške i usmerenost, pre svega, na osećanja sagovornika, a ne na njegovu fizičku ili materijalnu dobrobit (Burleson & Samter, 1985).

Rezultati mnogobrojnih istraživanja sugerišu da adekvatno pružena i primljena socijalna podrška ima za posledicu značajne psihičke i zdravstvene koristi (Bodie, Jones, Vickery, Hatcher, & Cannava, 2014; Jones & Wirtz, 2006): učestalije i intenzivnije prijatne emocije (Burleson et al., 2009), veći stepen zadovoljstva međuljudskim odnosima (Bodie, Burleson, & Jones, 2012), efikasnije suočavanje sa širokom lepezom stresora (Bodie et al., 2011) i snižen nivo opšteg stresa (Batenburg & Das, 2014).

Nažalost, primaoci ne doživljavaju sve pokušaje pružanja laičke verbalne utehe nakon gubitka voljene osobe kao delotvorne (Kunkel, 2002). Štaviše, nemali broj poruka koje tugujući dobijaju od njihove socijalne mreže može da nanese više štete nego koristi (Bodie et al., 2010). Da bi socijalna podrška bila efikasna, neophodno je da pojedinac koji želi da je pruži prvo prepozna potrebu za njom, zatim da bude sposoban i voljan za ovu vrstu pomagačkog ponašanja, a kao najbitnije, nužno je da primalac percipira pokušaj pomoći kao koristan i (koliko god je to moguće) utešan vid komunikacije (Logan, Thornton, & Breen, 2018). Pojedini autori navode razne oblike jednoznačno negativnih, pa i povređujućih reakcija koje određene tugujuće osobe doživljavaju od strane prirodnih „pomagača“. Među njima su razna neprimerena pitanja (npr. „Da li je osoba poginula u saobraćajnoj nesreći bila vezana sigurnosnim pojasom, pijana ili pod dejstvom narkotika?“), cinični ili zlobni komentari o preminulom (npr. „Bio je neodgovoran, sebičan.“), ili čak direktno optuživanje tugujućeg da je on na neki način kriv za smrt (Arambašić, 2005). Ovakve i slične grube interakcije mogu da budu okidači za izuzetno negativne posledice kod ožalošćenih, poput aktiviranja depresije ili posttraumatskog stresnog poremećaja (Burke, Neimeyer, & McDevitt-Murphy, 2010). Pored

ovih ekstremno neprihvatljivih, u literaturi nailazimo i na spisak suptilnijih, ali i dalje najčešće nedelotvornih i potencijalno štetnih pokušaja pružanja podrške tugujućima: umanjivanje važnosti gubitka („Mlada si, naći ćeš drugog muža.“), izražavanje nerealističnih očekivanja („Moraš da budeš jak zbog tvoje porodice.“), odvratanje misli od gubitka i podsticanje potiskivanja („Nemoj stalno da misliš na to.“), obeshrabrivanje iskazivanja emocija („Nemoj da plačeš.“) i dr. (Arambašić, 2005; Jones & Wirtz, 2006).

Na osnovu do sada opisanog nameću se logična pitanja: šta da kažemo tugujućima kako bi oni doživeli naše pomagačke napore kao korisne i utešne? Šta čini suportivnu komunikaciju efikasnom? (Batenburg & Das, 2014). Istraživači iz oblasti komunikologije svoje empirijske napore usmerili su ka identifikovanju onih formalnih i sadržinskih karakteristika potencijalno utešnih poruka, koje kod većine tugujućih doprinose emocionalnom boljitku (Bodie et al., 2012).

Pionirskim poduhvatom u ovom domenu smatra se studija Lehmana i saradnika (Lehman, Ellard, & Wortman, 1986). Autori su intervjuisali 94 ispitanika koji su izgubili supružnika ili dete u saobraćajnoj nesreći. Subjekti su odgovarali na dva pitanja otvorenog tipa: 1) „Da li su Vam u periodu nakon smrti drage osobe drugi ljudi uputili određene poruke koje su Vam bile naročito korisne u suočavanju sa gubitkom i ako jesu, koje?“ i 2) „Da li su Vam nakon smrti drage osobe, u pokušaju da Vam pomognu, drugi ljudi rekli neke stvari koje su Vas uznemirile, razljutile ili povredile? Ako jesu, kako su glasile te poruke?“. Na osnovu dobijenih odgovora istraživači su identifikovali sledeće kategorije poruka koje su od strane ožalošćenih bile percipirane kao korisne i utešne: nuđenje kontakta sa ljudima u sličnoj situaciji, davanje prilike da se razgovara o sopstvenim osećanjima, izražavanje brige, prisustvo utešitelja, religijska podrška, uključivanje u socijalne aktivnosti, upućivanje komplimentata preminulom, nuđenje praktične pomoći, razgovor o mogućnosti da se tugujuća osoba nekad ponovo sretne s umrlim, razgovor o mogućem vaskrsenju drage osobe, razgovor o sećanjima na preminulog i kategorija „razno“. Nadalje, klasifikovane su i poruke koje su ispitanici doživeli kao nekorisne i štetne: davanje saveta, požurivanje oporavka, nepristojne primedbe, minimalizacija patnje/ nametanje veselog raspoloženja, potpuna identifikacija sa emocijama tugujućeg („Tačno znam kako se osećaš!“), pružanje neželjene praktične pomoći, mešanje u život ožalošćenog i neželjeni razgovori o umrlom. Kategorija „nuđenje filozofske perspektive“ percipirana je podjednako i kao korisna, ali i kao nedelotvorna.

Sledeća studija, koja je od izuzetnog značaja za aktuelno istraživanje, predstavlja rad Marwita i Carusa (Marwit & Carusa, 1998), koji su na uzorku odraslih sastavili prvi upitnik namenjen proceni (ne)korisnosti pružanja verbalne podrške nakon gubitka (Skala podržavajućih poruka, Support-Inteded Statements Scale – SISS). Kao polaznu osnovu za konstrukciju skale autori su upotreбили gore navedene Lehmanove kategorije, pri čemu su iz 21 originalnih izostavili nedovoljno jasno definisanu kategoriju „razno“, a spojili su one koje su se međusobno preklapale. Konačna verzija upitnika sadrži 14 kategorija pokušaja pružanja verbalne podrške tugujućima, a svaka od ovih grupa je reprezentovana sa po 3 ajtema. Rezultati

Marwita i Carusa u velikoj meri se poklapaju sa navedenim Lehmanovima zaključcima – ispitanici su kao najdelotvornije poruke procenjivali one koje su spadale u kategorije nuđenja prisustva, razgovora o osećanjima i izražavanja brige za dobrobit tugujućeg, dok su poruke iz kategorija minimalizacije i davanja saveta ocenjene kao nekorisne.

Iako su empirijska istraživanja o podržavajućim porukama upućenim tugujućima prilično malobrojna, u postojećoj literaturi izdvajaju se još dve, za ovaj rad možda najrelevantnije studije. U jednoj je na uzorku adolescenata takođe korišćen SISS, pri čemu su dobijeni rezultati skoro u potpunosti identični opisanim nalazima Marwita i Carusa (Servaty–Seib & Burleson, 2007). Rack i njeni saradnici izvršili su modifikaciju SISS–a (Modified Support–intented Statements Scale), a njihova verzija skale sadrži 64 ajtema raspoređenih u 16 kategorija poruka namenjenih podršci ožalošćenima. Ovi autori su svaku Marwitovu i Carusinu kategoriju dopunili sa još po jednom stavkom, a zatim su dodali još dve grupe potencijalno podržavajućih poruka: upućivanje komplimenata tugujućoj osobi i isticanje pozitivnog. Ispitanici su svaku stavku ocenili po kriterijumu njene percipirane utešnosti. Rezultati ovih autora, takođe, se u najvećoj meri poklapaju sa već opisanim prethodnim nalazima (Rack et al., 2008).

Nakon identifikacije (ne)korisnih tipova podržavajućih poruka, pojedini istraživači postavili su sasvim opravdano pitanje: da li je moguće pronaći odgovarajuće teorijski utemeljeno objašnjenje zašto su pojedine strategije pružanja verbalne podrške tugujućima percipirane kao manje odnosno više delotvorne? (Bodie, 2009; Rack et al., 2008) Prema Burlesonu, poruka koju će većina ljudi doživeti kao utešnu treba da poseduje određeni stepen sofisticiranosti, a to se postiže ispunjavanjem sledećih kriterijuma: pružalac adekvatne podrške više je usmeren na slušanje primaoca, a manje na sopstveno pričanje, ima neutralan, a ne procenjiivački stav, fokusiran je na osećanja sagovornika, a ne na okolnosti i dešavanja koja su dovela do gubitka, ne nameće svoja gledišta i stavove i pomaže tugujućem da pronađe smisao u smrti voljene osobe (Burleson et al., 2011). Konstrukt koji obuhvata navedene kvalitete utešnih poruka nazvan je „usmerenost na osobu“ (eng. person centeredness) i odnosi se na stepen u kojem konkretna poruka eksplicitno prepoznaje, elaboriše, legitimizuje i prihvata osećanja i perspektivu ožalošćenog (Burleson, 1982). Prema tome, poruke koje imaju nizak nivo usmerenosti na osobu otpisuju emocije sagovornika, dovode u pitanje njihovu opravdanost, na razne načine kritikuju tugujućeg i/ ili mu nameću kako bi trebalo da se oseća, misli i ponaša (Burleson et al., 2009) (npr. „Treba da nastaviš sa svojim životom.“). Poruke sa umerenom usmerenošću na osobu implicitno ukazuju na prepoznavanje njenih emocija, sadrže u sebi određeni stepen saosećanja (ali ne pozivaju na aktivno ispoljavanje osećanja i misli), podstiču ožalošćenog na skretanje pažnje sa procesa tugovanja i/ ili nude kognitivna, manje–više racionalna objašnjenja bolnih okolnosti koja tugujući ne traži (Bodie & Jones, 2012) (npr. „Vreme leči sve rane.“). Poruke sa visokim nivoom usmerenosti na osobu eksplicitno prepoznaju i legitimizuju osećanja sagovornika, podstiču na otvoren razgovor i eksplorisanje

psihičkog stanja tugujućeg i pomažu mu u pokušajima pronalaženja smisla gubitka (Samter, 2002) (npr. „Tu sam za tebe, ako želiš da razgovaraš.“).

Rezultati sada već popriličnog broja istraživanja ukazuju na visoku pozitivnu povezanost između konstrukta usmerenosti na osobu i procenjenog stepena delotvornosti poruka koje su namenjene ublažavanju patnje ožalošćenih, pri čemu su poruke sa visokim nivoom usmerenosti na osobu konzistentno percipirane kao više utešne (Bodie et al., 2010; Bodie et al., 2011; Burleson et al., 2009; Rack et al., 2008; Servaty-Seib & Burleson, 2007; Winters & Waltman, 1997). Nadalje, utvrđeno je da one osnažuju socijalne i kognitivne resurse neophodne za efikasno suočavanje sa gubitkom (Burleson et al., 2011), u većoj meri doprinose smanjivanju stresa kod tugujućih (Bodie et al., 2012), a pojedinci koji u komunikaciji sa ožalošćenima češće upotrebljavaju poruke koje su više usmerene na osobu, doživljeni su kao bolji i više podržavajući slušaoci (Bodie & Jones, 2012). Jedno od mogućih objašnjenja za navedene nalaze sugerise da na osobu usmerene podržavajuće poruke olakšavaju ponovne kognitivne procene gubitka, podstiču dublju kognitivnu obradu bolnog iskustva, te pomažu tugujućima u postizanju emocionalnog oporavka (Jones & Wirtz, 2006).

S obzirom na činjenicu da je velika većina opisanih istraživanja sprovedena u SAD i da na srpskom jeziku ne postoji merni instrument namenjen proceni poruka koje pretenduju da pruže podršku tugujućima, osnovni cilj ovog istraživanja podrazumevao je konstrukciju instrumenta koji bi bio usklađen sa ovdašnjom kulturom. Pored predstavljanja Upitnika podrške tugujućima, u radu su prikazane faktorska struktura, kao i psihometrijske karakteristike novokonstruisanog instrumenta. Drugi cilj aktuelnog istraživanja usmeren je na utvrđivanje stepena (ne)korisnosti različitih poruka upućenih ožalošćenima, a ispitan je i odnos između doživljene korisnosti poruka i stepena njihove usmerenosti na tugujuću osobu.

Metod

Uzorak i procedura

Uzorak se sastoji od 301 ispitanika (75.7% ženskog pola). Uzrast ispitanika je u rasponu od 18 do 73 godine, pri čemu prosečna starost iznosi 29.16 godina. Heterogen u pogledu obrazovne strukture, uzorak najvećim delom obuhvata ispitanike sa završenim fakultetom (52.5%), zatim one sa završenom srednjom školom (29.3%), dok je procenat ispitanika sa završenim master i doktorskim studijama najniži (18.3%). Vernici su u manjini (37.2%) u odnosu na nereligiozne ispitanike (62.8%). Od ukupnog broja ispitanika 44.5% je izjavilo da im je u poslednje dve godine preminuo neko blizak, a 55.5% da nisu imali ovakvu vrstu gubitka.

Istraživanje je sprovedeno online preko društvene mreže Facebook primenom Google Forms platforme. Naime, istraživači su na svojim Facebook profilima objavili link koji je korisnike ove društvene mreže, zainteresovane za učešće u

istraživanju, upućivao na internet stranicu na kojoj je bila postavljena Saglasnost za učešće u istraživanju, kao i Upitnik podrške tugujućima. Uzorak prikupljen na ovakav način ima karakteristike prigodnog uzorka. Popunjavanje instrumenta bilo je dobrovoljno i anonimno, uz mogućnost odustajanja od učešća u istraživanju u bilo kom momentu. Sprovođenje istraživanja odobreno je od strane Etičke komisije Odseka za psihologiju, Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.

Instrumenti

Upitnik podrške tugujućima (UPT, u Prilogu). Koncept podrške tugujućima operacionalizovan je posredstvom verbalnih poruka koje neposredno socijalno okruženje uobičajeno upućuje pojedincima u procesu žaljenja zbog smrti bliske osobe. Suportivni potencijal ovih poruka određen je percepcijom date poruke kao manje ili više utešne od strane tugujuće osobe. Referentni okvir za konstrukciju ajtema upitnika predstavljale su ranije studije, u kojima je ostvaren konsenzus u pogledu identifikovanja tipičnih obrazaca komunikacije prirodne socijalne mreže sa osobama u procesu žaljenja (Marwit & Carusa, 1998; Rack et al., 2008). Shodno tome, inicijalni indikatori za konstrukciju ajtema bile su višestruko empirijski potvrđene strategije pružanja podrške tugujućima kao što su: poruka da je druga osoba stalno na raspolaganju tugujućoj, spremnost da se ona sasluša, izražavanje zabrinutosti za ožalošćenog, predlaganje uključivanja tugujuće osobe u različite socijalne aktivnosti, upućivanje komplimenata tugujućoj osobi, isticanje kvaliteta preminulog, upućivanje poruka religijske, odnosno filozofske prirode, nuđenje pomoći ožalošćenom u obavljanju svakodnevnih aktivnosti, davanje saveta u vezi sa prevazilaženjem gubitka i minimiziranje osećanja tugujućeg. Razradom ovih indikatora konstruisan je početni set od 77 stavki. Uputstvo za popunjavanje upitnika je glasilo: „Pred Vama se nalaze rečenice koje ljudi koriste u želji da što uspešnije uteše i pruže podršku nekoj ožalošćenju osobi, kojoj je preminuo neko blizak. Procenite koliko je po Vašem mišljenju svaka od navedenih rečenica delotvorna u pružanju podrške tugujućem“. Korišćena je četvorostepena skala Likertovog tipa sa ponuđenim rasponom odgovora od 1 (*smatram da ova rečenica uopšte nije utešna za ožalošćenu osobu*) do 4 (*smatram da je ova rečenica utešna za ožalošćenu osobu*).

Tri eksperta iz oblasti psihologije procenila su u kojoj meri je svaka od tvrdnji usmerena na osobu. Procene su vršili nezavisno jedan od drugog na trostepenoj skali: niska, srednja i visoka usmerenost na osobu. Stepennost slaganja među procenjivačima iznosio je 94.80%.

Analiza podataka

Sve statističke analize sprovedene su u okviru programa SPSS for Windows verzija 16, pri čemu je za procenu metrijskih karakteristika kompozitnih mernih instrumenata korišćen modifikovani makro RTT9G (Knežević i Momirović, 1996).

Ovim makroom proverene su mere valjanosti, reprezentativnosti i pouzdanosti. Latentna struktura upitnika ispitana je eksplorativnom faktorskom analizom pod modelom glavnih komponenti uz Promax rotaciju faktora. Detaljnije informacije o primenjenim pokazateljima i korišćenim analizama date su u odeljku Rezultati.

Rezultati

Inicijalne analize na početnom skupu stavki

U cilju optimizacije novokonstruisanog instrumenta, prevashodno u aspektu metrijskih karakteristika, ali i njegove obimnosti, inicijalni skup od 77 stavki vrednovan je prema 8 kriterijuma:

1. visina komunaliteta na osnovu sprovedene analize glavnih komponenti – visina komunaliteta svih stavki nalazila se u rasponu od .49 do .82;
2. vrednosti iz komponentne matrice, takođe na osnovu sprovedene analize glavnih komponenti – sve stavke su imale vrednosti iznad .30;
3. pouzdanost upitnika nakon izbacivanja pojedinačnih ajtema – nijedan ajtem nije snižavao pouzdanost instrumenta, odnosno u slučaju izbacivanja pojedinačnih ajtema pouzdanost upitnika se kretala oko vrednosti $\alpha = .95$;
4. ajtem–total korelacije – korelacije ajtema i ukupnog skora su imale vrednost nižu od .30 u slučaju sedam stavki (Tabela A u Prilogu);
5. reprezentativnost pojedinačnih stavki izražena preko normalizovanih Kaiser–Meyer–Olkinovih koeficijenata reprezentativnosti, koji se u listinzima statističkih paketa često nazivaju *MSA* (Measure of Sampling Adequacy) – pet stavki je imalo reprezentativnost ispod vrednosti .80 ili nižu od „zaslužne“ (Tabela A u Prilogu);
6. pouzdanost pojedinačnih stavki izražena preko koeficijenata determinacije (*SMC* – Squared Multiple Correlation), a koji su zapravo imaž varijanse varijabli – koeficijenti determinacije za sve stavke nalazili su se u rasponu od .37 do .81;
7. valjanost pojedinačnih stavki izražena preko korelacija (standardizovanih faktorskih opterećenja) imaž varijabli reskaliranih na Harrisovu metriku, sa njihovom prvom glavnom komponentom – osam stavki je imalo standardizovana faktorska opterećenja niža od .30 (Tabela A u Prilogu);
8. deskriptivni pokazatelji u vidu aritmetičke sredine, standardne devijacije i parametara normalnosti distribucije skorova na ajtemima (skewness i kurtosis) – u slučaju 17 stavki, *AS* je gravitirala oko vrednosti 2.

Primenjujući vrlo restriktivan pristup u selekciji ajtema, u konačnu verziju upitnika uključene su 54 stavke koje su udovoljavale zahtevima naznačenim u okviru svih osam opisanih kriterijuma. Sa druge strane, diskvalifikovane stavke nisu dosezale dovoljno visoke vrednosti u domenima korelacije sa ukupnim rezul-

tatom, reprezentativnosti i valjanosti, dok su u okviru deskriptivnih pokazatelja aritmetičke sredine na većini ovih stavki upućivale na zaključak da ih ispitanici percipiraju kao „uglavnom neutešne“, što implicira da je njihovo značenje, u terminima (ne)utešnosti, nedovoljno jasno i precizno određeno, te da se ove stavke otežano diskriminišu duž kontinuuma „neutešno – utešno“ (Tabela A u Prilogu). Imajući u vidu delikatnu prirodu predmeta merenja, bilo je važno da upitnik ne bude preobiman. S obzirom na činjenicu da su dobre metrijske karakteristike zadržane i nakon redukovanja broja ajtema, o čemu će posebno biti reči u odeljcima koji slede, ovakvim pristupom u konstrukciji upitnika napravljen je dobar balans između kategorija kvantiteta i kvaliteta.

Faktorska analiza Upitnika podrške tugujućima

Latentni prostor merenja Upitnika podrške tugujućima ispitan je eksplorativnom faktorskom analizom pod modelom glavnih komponenti uz Promax rotaciju faktora. Postoje barem dva razloga za sprovođenje eksplorativne faktorske analize. Naime, iako ranija istraživanja potvrđuju postojanje različitih kategorija poruka koje sredina upućuje tugujućima, ona imaju i različito viđenje reprezentativnog broja tih kategorija. Lehman i saradnici (Lehman et al., 1986) razlikuju 21, Marwit i Carusa (1998) 14, dok su Rack i saradnici (Rack et al., 2008) identifikovali 16 kategorija. Drugo, indikatori koji su predstavljali osnovu za formulisanje ajtema u ovom upitniku nastali su u SAD i stoga se postavlja pitanje u kojoj meri predstavnici ovdašnje kulture prepoznaju utešni kapacitet poruka tipičnih za američko podneblje.

Značajnost korelacione matrice utvrđena je Bartlettovim testom sferičnosti ($\chi^2 = 8755.38, p < .01$), a njena pogodnost za faktorizaciju sugerisana je Kaiser–Meyer–Olkinovim testom adekvatnosti uzorkovanja ($KMO = .89$). Odluka o zadržavanju 5 faktora u daljoj analizi doneta je na osnovu Hornove paralelne analize (Horn, 1965), koja se u pregledu popularnih kriterijuma za određenje broja faktora ocenjuje kao superiorna opcija u odnosu na sve druge postupke (Holgado–Tello, Chacón–Moscoso, Barbero–García, & Vila–Abad, 2012; Subotić, 2013). Hornova analiza sprovedena je pomoću programa Monte Carlo PCA for Parallel Analysis. Iz Tabele 1 se vidi da 5 faktora ima veće karakteristične korene stvarnih podataka od svojih slučajnih parnjaka odgovarajućih vrednosti dobijenih na nasumično generisanim podacima, te da pomenuti faktori kumulativno objašnjavaju 49.08% varijanse merenih varijabli. No, i pored manjkavosti konvencionalnih postupaka koji uglavnom precenjuju broj faktora, petofaktorsko rešenje sugerise i Scree test (Grafikon A u Prilogu), a s obzirom na monotono opadanje procenta objašnjene varijanse nakon petog faktora i Guttman–Kaiserov kriterijum uslovno podržava ovakvu odluku.

Tabela 1

Ukupna varijansa objašnjena faktorima i rezultati paralelne analize

Faktor	Svojtvena vrednost	Procenat varijanse	Kumulativni % varijanse	Vrednost dobijena paralelnom analizom	Odluka
1.	12.22	22.64	22.64	1.93	prihvatiti
2.	7.07	13.09	35.73	1.84	prihvatiti
3.	2.73	5.06	40.79	1.77	prihvatiti
4.	2.35	4.36	45.15	1.77	prihvatiti
5.	2.12	3.92	49.08	1.66	prihvatiti
6.	1.53	2.84	51.91	1.62	odbaciti
7.	1.45	2.69	54.60		
8.	1.31	2.43	57.03		
9.	1.21	2.23	59.27		
10.	1.17	2.17	61.44		
11.	1.07	1.98	63.41		

Na osnovu vrednosti iz matrice faktorske strukture (Tabela 2) uočljivo je da se stavke prilično smisleno i pravilno grupišu oko pet izolovanih faktora, koji su imenovani na sledeći način: Socijalna podrška, Minimiziranje osećanja tugujućeg, Isticanje religijske perspektive, Komplimentiranje i normalizacija osećanja tugujućeg i Nuđenje konkretne pomoći. Radi lakšeg praćenja, u tabeli su prikazane samo vrednosti koeficijenata korelacije iznad .30. Prvi faktor zasićuju stavke čiji je zajednički imenitelj pružanje podrške kroz upućivanje poruka da je druga osoba stalno na raspolaganju tugujućoj, kroz spremnost da je sasluša ili da joj ponudi bilo koji vid svog prisustva. Drugi faktor reprezentuju stavke sa porukama koje su usmerene na umanjivanje značaja ili čak banalizaciju osećanja tugujuće osobe, kao i na davanje (netraženih) saveta, kojima se pokušava nametanje dobrog raspoloženja kod ožalošćenog. Treći faktor ima najčistiju strukturu, jer sve poruke imaju religijsku konotaciju. Značenje četvrtog faktora temelji se na porukama koje ističu pozitivne karakteristike preminule osobe, odnosno samog tugujućeg, kao i na porukama koje sugerišu primerenost i opravdanost osećanja ožalošćene osobe. Naposletku, peti faktor okuplja stavke u kojima se tugujućoj osobi nudi konkretna pomoć, kako u obavljanju svakodnevnih obaveza tako i u realizaciji socijalnih aktivnosti. Gotovo istovetan način grupisanja stavki sugerišu i vrednosti zasićenja faktora na pojedinačnim ajtemima, što je vidljivo iz matrice faktorskog sklopa (Tabela B u Prilogu).

Tabela 2
Matrica faktorske strukture Upitnika podrške tugujućima

Stavke	Faktori				
	1 $\alpha = .89$	2 $\alpha = .86$	3 $\alpha = .90$	4 $\alpha = .86$	5 $\alpha = .79$
Moja vrata su ti uvek otvorena.	.83				
Tu sam za tebe ako ti je potreban razgovor.	.81				
Kadgod ti se priča o tome, rado ću te saslušati.	.75				
Ako ti je lakše da ne budeš sam, računaj na mene.	.73				
Tu sam ako ti zatrebam.	.72				
Tu sam za tebe.	.71				
Stalo mi je do tebe.	.66				
Da li bi ti prijalo da zajedno radimo nešto u čemu uživaš?	.59				
Stalo mi je do tebe.	.57				
Želiš li da pričaš o tome?	.56				
Srećom imaš ljude na koje možeš da se osloniš.	.55				
Divim se tvojoj snazi.	.53				
Biće ti lakše ako pričaš o tome.	.52				
Teško mi je kada vidim da patiš.	.46				
Vreme leči sve rane.		.73			
Ono što te ne ubije, čini te jačim.		.69			
Život ide dalje.		.62			
Nemoj previše da razmišljaš.		.61			
Normalno je da ti je sada teško, ali bol će proći.		.59			
Ti si jaka osoba, izborićeš se s tugom.		.58			
Nemoj toliko da se opterećuješ time.		.56			
Moraš da budeš jak zbog tvojih bližnjih.		.56			
Ne dozvoli sebi da sad budeš slab.		.55			
Nema svrhe plakati, nema povratka.		.54			
Nemoj da plačeš, suze ga neće vratiti.		.54			
Drugim tugujućim ćeš pomoći ako im ne pokažeš da je tebi taško.		.53			
Barem ne pati više!		.50			

Pravi si borac!	.49
Neke događaje jednostavno ne možemo da kontroliramo.	.45
Najviše će ti pomoći ako se osloniš na veru u Boga.	.87
Bog ima plan za svakog.	.86
Molitve će ti sigurno pomoći.	.85
Božja volja se ne dovodi u pitanje.	.79
Bog uzima k sebi one koje najviše voli.	.75
Bog mu je pomogao da ne pati više.	.68
Sve se dešava sa razlogom.	.61
Hvala Bogu što ga je spasio od muka.	.55
Uvek sam uživala u njegovom društvu.	.86
Bilo je zadovoljstvo poznavati ga.	.83
Bio je predivna osoba.	.82
On mi je bio jako drag.	.78
Ne znam šta da ti kažem, ali osećam da ti je teško.	.61
Potpuno je prirodno da se sada tako osećaš!	.58
Barem je imao ispunjen život.	.56
Odlično se snalaziš u ovoj teškoj situaciji.	.55
Razumem kako se osećaš.	.49
U redu je ako ti nije do druženja.	.40
Da li ti je potrebna pomoć oko kućnih poslova?	.78
Možda bi ti prijalo da zajedno odemo u kupovinu.	.73
Mogu li da ti pomognem u obavljanju svakodnevnih poslova?	.69
Hoćeš li da se prošetamo?	.68
Što ne nabaviš nekog kućnog ljubimca da ne bi bio usamljen?	.56
Poznajem nekog ko je imao slično iskustvo. Da li bi želeo da porazgovaraš sa njim?	.54
Možda bi ti pomogla neka knjiga samopomoći.	.45

Metrijske karakteristike Upitnika podrške tugujućima

Redukovanjem početnog skupa stavki nipošto nisu redukovane njene metrijske karakteristike. Pouzdanost upitnika merena Cronbachovim alfa koeficijentom iznosi .93, a mera pouzdanosti pod Guttmanovim modelom merenja $RHO = .96$, što upućuje na vrlo visok stepen interne konzistentnosti. Visoke vrednosti Cronbachovog alfa koeficijenta utvrđene su i u slučaju svih pet izolovanih faktora (Tabela 2). Valjanost je izračunata na nivou ajtema i kreće se u rasponu od .32 do .61 (u pitanju je valjanost varijabli u Burtovom prostoru koja predstavlja nekorigovanu korelaciju sa ukupnim skorom). Imajući u vidu saznanje da nijedna mera valjanosti ne može premašiti koeficijent pouzdanosti (Knežević i Momirović, 1996), valjanost stavki smatra se dobrom. Normalizovana KMO mera reprezentativnosti celokupne upitnika iznosi .89, što se u Kaiserovoj živopisnoj deskripciji normira kao „zaslužna“ (skoro „divna“) vrednost. O visokoj reprezentativnosti svedoči i Kaiserova mera reprezentativnosti $Psi2$, koja iznosi .88.

Relacije utešnosti strategija podrške tugujućima i usmerenosti na osobu

Kao što je u uvodnom delu rada navedeno, obrazloženja različitog stepena delotvornosti strategija pružanja verbalne podrške tugujućima konstituisana su na osnovu koncepta usmerenosti na osobu. Pri proceni suportivnog potencijala različitih strategija podrške tugujućima, identifikovanih u ovom istraživanju, u slučaju svake od pet strategija izračunat je procenat zastupljenosti stavki koje su ocenjene kao visoko utešne, kao i procenat u kojem pomenute strategije sadrže poruke koje su nisko, srednje ili visoko usmerene na osobu.

Tabela 3

Strategije podrške tugujućima: utešnost i usmerenost na osobu

Usmerenost na osobu izražena procentima	Utešnost strategija podrške tugujućima izražena procentima				
	Socijalna podrška	Minimiziranje osećanja tugujućeg	Isticanje religijske perspektive	Komplimentiranje i normalizacija osećanja tugujućeg	Nuđenje konkretne pomoći
	80.95%	46.40%	42.43%	69.73%	60.21%
Niska		60%	25%		28.57%
Srednja	35.71%	40%	75%	70%	57.14%
Visoka	64.29%			30%	14.29%

Kao što se iz Tabele 3 uočava, poruke u okviru strategije pružanja socijalne podrške uključuju u najvećem procentu poruke koje su procenjene kao utešne, strategije koje imaju značenje komplimentiranja i normalizacije osećanja tugujućeg, odno-

sno nuđenja konkretne pomoći, sadrže niži procenat utešnih, dok se se najniži procenat utešnih poruka registruje u okviru strategija kojima se sugeriše minimiziranje osećanja tugujućeg i isticanje religijske perspektive. Socijalna podrška je najviše zasićena porukama koje su u visokom nivou usmerene na osobu (iako sadrži i manji procenat poruka srednje usmerenosti na osobu). Kao sledeće izdvaja se Komplimentiranje i normalizacija osećanja tugujućeg sa srednjom do visokom usmerenošću na osobu. Isticanje religijske perspektive, kao i Nuđenje konkretne pomoći odražavaju nisku do srednju usmerenost na osobu, s tim što se kod na kraju pomenute strategije kroz manji procenat poruka ipak dostiže i nivo visoke usmerenosti. Naposletku, Minimiziranje osećanja tugujućeg podrazumeva predominantno nisku usmerenost na osobu, koja ipak u nezanemarljivom postotku doseže nivo srednje usmerenosti.

Diskusija

Upitnik podrške tugujućima predstavlja instrument sa veoma dobrim metrijskim karakteristikama koje ukazuju na to da on meri zaista ono za šta je konstruisan (valjanost), posredstvom stavki koje podstiču visoku doslednost u davanju odgovora (pouzdanost) i dobro reprezentuju univerzum svih stavki koje imaju isti predmet merenja (reprezentativnost).

Kompozitna struktura ovog instrumenta može se opisati preko pet strategija pružanja podrške tugujućima, koje sažimaju višestruko empirijski potvrđene kategorije poruka upućenih pojedincima u procesu žaljenja zbog smrti bliske osobe. Imajući u vidu strane studije, u kojima se barata sa 14 (Marwit & Carusa, 1998; Servaty–Seib & Burleson, 2007), 16 (Rack et al., 2008), pa i 21–om kategorijom suportivnih poruka (Lehman et al., 1986), petofaktorsko rešenje može pobuditi sumnje u potencijalnu simplifikaciju datog problema. Međutim, struktura izolovanih faktora ukazuje na prilično smislen način grupisanja stavki, koji je moguće objasniti i kulturološkim kontekstom. Naime, najveći broj početnih zasebnih indikatora sažet je u faktoru Socijalna podrška. Ovo se može objasniti očekivanjem da je nuđenje prisustva tugujućoj osobi („Moja vrata su ti uvek otvorena.“; „Tu sam za tebe.“; „Ako ti je lakše da ne budeš sam, računaj na mene.“ i sl.) neodvojivo od poruka koje nude specifičniji način pružanja socijalne podrške, bilo kroz razgovor („Tu sam za tebe ako ti je potreban razgovor.“; „Kadgod ti se priča o tome, rado ću te saslušati.“) ili zajedničko obavljanje aktivnosti koje prijaju tugujućoj osobi („Da li bi ti prijalo da zajedno radimo nešto u čemu uživaš?“). Za razliku od pripadnika, na primer, američke kulture, koji najdelotvornijim smatraju uopštene poruke o tome da im drugi stoje na raspolaganju (Hogan & DeSantis, 1994), čini se da se u našoj kulturi od prirodne socijalne mreže očekuje podrška koja neće biti samo na nivou „uopštene opcije“ (što se možda doživljava kao puka kurtoazija), već će predstavljati i realizaciju konkretnih socijalnih aktivnosti.

Drugi faktor udružio je strategije minimiziranja osećanja tugujućeg, forsiranja dobrog raspoloženja i davanja (netraženih) saveta, koje se inače u stranoj lite-

raturi uglavnom ocenjuju kao nedelotvorne, pa čak i štetne (Lehman et al., 1986; Marwit & Carusa, 1998). Međutim, ukoliko se obrati pažnja na ukupni procenat percipirane utešnosti ove izolovane dimenzije (46.40%), uočljivo je da se ova strategija, iako i dalje ispodprosečna, ipak približava prosečnoj delotvornosti. Sasvim je moguće da se ovaj faktor doživljava kao više utešan u odnosu na očekivanja, jer su mu se pridružili i oni ajtemi koji se odnose na nuđenje određene vrste „filozofske“ perspektive. O mogućnosti pozitivnog delovanja ovakve perspektive izveštavaju i strani autori (Lehman et al., 1986). Takve stavke opisuju različite mitove i klišeje, u koje pripadnici naše kulture sasvim izvesno duboko veruju („Vreme leči sve rane.“; „Ono što te ne ubije, čini te jačim.“; „Neke događaje jednostavno ne možemo da kontrolišemo.“). Reč je o porukama koje se do te mere učestalo izgovaraju, da ih ovdašnje stanovništvo doživljava kao aksiome čija se istinitost ne dovodi u pitanje. Mnoge od tih poruka imaju eufemistički karakter, što znači da tendiraju ka ulepšavanju stvarnosti, jer nastoje da neprijatne sadržaje saopšte na prijatniji način. Eufemizmi se inače sreću u svim kulturama i vremenima i univerzalne su prirode. Ali za nastanak i upotrebu eufemizama presudne su specifične društvene norme koje važe u nekoj jezičkoj zajednici i koje je njen govornik svesno ili nesvesno internalizovao (Beli-Genc i Ninković, 2011).

Našoj kulturi je, nadalje, svojstveno da proces tugovanja pokušava da učini što je više moguće uniformnim, tako što očekuje da se tugujući u potpunosti ukllope u određene običajne obrasce (držanje pomena na 40 dana, šest meseci i godinu dana nakon smrti, nošenje crnine određeni vremenski period i sl.), što neretko dovodi do osuđivanja onih koji odstupaju od ovih nepisanih „pravila“. Imajući u vidu ovakav kulturološki kontekst, sasvim je moguće da se strategije minimiziranja osećanja i forsiranja dobrog raspoloženja percipiraju kao delotvornije kako bi se postiglo uklapanje u „primerene“ obrasce ponašanja.

Treći faktor okuplja isključivo stavke sa religijskom konotacijom, iz čega proizilazi da su verske poruke kao način utehe jasno razgraničene od poruka koje se baziraju na profanim sadržajima. Ukupni procenat doživljene utešnosti ove izolovane dimenzije na aktuelnom uzorku je 42.43%. Prema tome, pružanje podrške kroz upućivanje religijski konotiranih poruka percipirano je kao blago ispodprosečno utešno.

Četvrti faktor predstavlja kombinaciju komplimentiranja tugujućeg, kao i preminulog, i normalizaciju osećanja ožalošćenog. Iako nema čistu strukturu, nije teško razumeti da se na isticanje pozitivnih karakteristika tugujućeg i umrle osobe prirodno nadovezuju poruke koje sugerišu primerenost osećanja ožalošćene osobe, kao i poruke koje odražavaju poistovećivanje sa emocijama tugujućeg. Identifikovanje sa osećanjima tugujuće osobe („Ne znam šta da ti kažem, ali osećam da ti je teško.“; „Razumem kako se osećaš.“) najčešće je nekorisno ukoliko je identifikacija potpuna („Tačno znam kako se osećaš.“), ali to ovde nije bio slučaj. Čini se da ispitanici nisu uočili suptilnu jezičku razliku između navedenih ajtema. Ova dimenzija je od strane aktuelnog uzorka doživljena kao natprosečno utešna (69.73%).

Naposletku, peti faktor prilično nedvosmisleno odslikava usmerenost na nuđenje konkretne vrste pomoći, što se i u prethodnim, već opisanim istraživanjima pokazalo kao zasebna i delotvorna strategija (Lehman et al., 1986; Marwit & Carusa, 1998). Na sadašnjem uzorku se ova dimenzija takođe pokazala kao natprosečno utešna (60.21%).

Drugi deo rezultata proizilazi iz nastojanja da se ustanovljene strategije podrške tugujućima dovedu u relaciju sa konceptom usmerenosti na osobu, kako bi se bolje razumeo mehanizam njihovog utešnog delovanja. Ukoliko povežemo procenat poruka koje su ocenjene kao utešne u okviru izolovanih dimenzijama sa procentom stavki koje su ocenjene kao nisko, srednje i visoko usmerene na osobu, uočićemo da se strategije koje su procenjene kao visoko utešne (Socijalna podrška i Komplimentiranje i normalizacija osećanja tugujućeg) nalaze u rasponu srednje do visoke usmerenosti na osobu. Dimenzija Minimiziranje osećanja tugujućeg pokazala se kao niže zasićena utešnim porukama, a poruke od kojih se ona sastoji su predominantno nisko do srednje usmerene na osobu. U skladu sa već navedenom interpretacijom ove dimenzije, dobijeni rezultat je očekivan, jer socijalno okruženje koje teži umanjivanjem značaja osećanja tugujućeg i nametanjem dobrog raspoženja istovremeno ne može da legitimizuje i prihvati osećanja i perspektivu ožalošćenog. U slučaju Isticanja religijske perspektive uočava se prilična usaglašenost nivoa utešnosti poruka (42.43%) i stepena njihove usmerenosti na osobu (pretežno srednja, a u manjem procentu niska usmerenost). Viši stepen utešnosti Nuđenja konkretne pomoći (60.21%) vidljiv je i u tome što ova strategija sadrži stavke predominantno srednje do visoke usmerenosti na osobu, iako manji broj ajtema (28.57%) spada u kategoriju niske usmerenosti.

Neadekvatno odtugovan gubitak može da predstavlja faktor rizika, ako ne i okidač za pojavu mnogobrojnih psihičkih tegoba, počev od socijalne izolacije, raznih teškoća u svakodnevnom funkcionisanju, preko pojave tzv. komplikovanog tugovanja, pa sve do razvoja ozbiljnih psihopatoloških posledica (anksiozni, depresivni i psihosomatski poremećaji, zloupotreba psihoaktivnih supstanci, suicidalnost i dr.) (Simonsen & Cooper, 2015). Iako većini ljudi koja doživi smrt bliske osobe neće biti potreban neki oblik stručne psihološke pomoći, oslanjanje na spontanu, neformalnu podršku od strane prirodne socijalne mreže predstavlja svakako jedan od najčešće upotrebljivanih strategija suočavanja sa ovim teškim iskustvom (Tedrck Parikh & Servati-Seib, 2011). Uprkos ovome, iznenađujući je mali broj onih empirijskih istraživanja, koja ispituju *na koji način* suportivna komunikacija primljena od prirodnih pomagača utiče na proces žalosti (Rack et al., 2008). Novokonstruisani Upitnik podrške tugujućima predstavlja prvi upitnik konstruisan za procenu (ne)delotvornosti verbalnih pokušaja pružanja podrške ožalošćenima na srpskom govornom području i značajan je doprinos psihološkoj subdisciplini tanatologije. Razumevanje varijacija u evaluacijama i efektima podržavajućih poruka ima kako teorijski tako i praktični značaj. Teorijski posmatrano, od velike važnosti je da se utvrdi eventualno postojanje sistematskih razlika u doživljavanju utešnosti ovih poruka kao i uzrok njihovog nastanka. Na taj način

otvara se mogućnost za identifikaciju i ispitivanje onih latentnih mehanizama, preko kojih poruke podrške dovode do različitih psihičkih ishoda kod njihovih primalaca (Bodie et al., 2011). U ovom radu načinjen je prvi korak ka kasnijim detaljnijim eksploracijama složenih odnosa mnogobrojnih promenljivih, koje mogu imati značajnu ulogu u celokupnom procesu pružanja podrške tugujućima. U budućim istraživanjima planirano je da se ispitaju kompleksne, kako direktne tako i posredne (npr. medijacijske i/ ili moderacijske) relacije koje potencijalno postoje između doživljaja (ne)korisnosti poruka koje imaju za cilj da uteše, i varijabli kao što su: okolnosti koje su dovele do smrti, stepen emocionalne bliskosti koji je postojao između tugujućeg i pokojnika, empatski kapaciteti pružaoca podrške, religiozna uverenja ili njihovo nepostojanje i dr. S praktične tačke gledišta, rezultati ovde prikazanog istraživanja mogu da posluže kao polazna osnova za osmišljavanje psihosocijalnih treninga namenjenih stručnjacima koji se bave pomagačkim delatnostima, ali i opštoj populaciji u cilju edukacije za pružanje što delotvornije podrške ožalošćenima. Iako mnogobrojna istraživanja sugerišu postojanje određenih relativno univerzalnih pravilnosti u procesu tugovanja, od velike je važnosti da se u dovoljnoj meri vodi računa o individualnom karakteru svakog pojedinačnog gubitka, ožalošćene osobe i procesa tugovanja. Stoga bi se na pomenutim edukativnim treninzima trebalo voditi računa o doslednom isticanju mogućih interindividualnih razlika.

Jedno od ograničenja ovde prikazanog istraživanja ogleda se u značajno većem broju ispitanica u aktuelnom uzorku. Iako u ovoj studiji nisu ispitivane polne razlike, koje sasvim verovatno postoje u proceni (ne)korisnosti podržavajućih poruka, preporučljivo je da se buduća istraživanja pozabave i ovim pitanjem, te bi u skladu s tim bilo poželjno da se prikupe polno više ujednačeni uzorci ispitanika. Nadalje, raspon godina starosti ispitanika u aktuelnom uzorku izuzetno je širok, pa se postavlja opravdano pitanje da li mlada, tek punoletna osoba percipira utešni potencijal podržavajućih poruka na isti način kao neko u trećoj životnoj dobi. Bilo bi korisno da naredna istraživanja ispitaju moguće postojanje i prirodu razlika u doživljaju podržavajućih poruka među različitim starosnim grupama. Još jedna sugestija za buduća istraživanja je da se prilikom prikupljanja informacija o tome da li je neko u skorašnje vreme doživeo smrt bliske osobe precizira tačno vreme kada se gubitak desio, jer je sasvim verovatno da će pojedinac kome je bliska osoba umrla pre dve nedelje, drugačije doživljavati podržavajuće poruke od nekog kome se gubitak dogodio pre dve godine. Sledeća moguća limitacija ovog istraživanja odnosi se na činjenicu da su subjekti popunjavali upitnik isključivo online, pa je uzorak samim tim ipak ograničen na korisnike društvene mreže Facebook. Kako bi se obezbedio veći stepen generalizabilnosti rezultata, bilo bi korisno da naredna istraživanja kombinuju online prikupljanje podataka sa klasičnim „papir-olovka“ pristupom.

Reference

- Angel, L. R. (1998). Communication comforting strategies and social bereavement: Verbal and nonverbal planning and appropriateness. *Journal of Personal & Interpersonal Loss*, 3(3), 271–283. doi:10.1080/10811449808409704
- Arambašić, L. (2005). *Gubitak, tugovanje, podrška*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Batenburg, A., & Das, E. (2014). An experimental study on the effectiveness of disclosing stressful life events and support messages: When cognitive reappraisal support decreases emotional distress, and emotional support is like saying nothing at all. *PLoS ONE*, 9(12), 1–20. doi:10.1371
- Bath, D. M. (2009). Predicting social support for grieving persons: A theory of planned behavior perspective. *Death Studies*, 33, 869–889. doi:10.1080/07481180903251547
- Beli-Genc, J. i Ninković, S. (2011). Dem Tod ein schönes Gesicht zaubern. Von Euphemismen im Bereich des Todes. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XXXVI–1, 23–31.
- Bippus, A. M. (2011). Recipients' criteria for evaluating the skillfulness of comforting communication and the outcomes of comforting interactions. *Communication Monographs*, 68(3), 301–313. doi:10.1080/03637750128064
- Bodie, G. D. (2009). Evaluating listening theory: Development and illustration of five criteria. *The International Journal of Listening*, 23, 81–103. doi:10.1080/10904010903014434
- Bodie, G. D., & Jones, S. M. (2012). The nature of supporting listening II: The role of verbal person centeredness and nonverbal immediacy. *Western Journal of Communication*, 76(3), 250–269. doi:10.1080/10570314.2011.651255
- Bodie, G. D., Burleson, B. R., & Jones, S. M. (2012). Explaining the relationships among supportive message quality, evaluations, and outcomes: A dual-process approach. *Communication Monographs*, 79(1), 1–22. doi:10.1080/03637751.2011.646491
- Bodie, G. D., Burleson, B. R., Holmstrom, A. J., McCullough, J. D., Rack, J. J., Hanasano, L. K., & Rosier, J. G. (2011). Effects of cognitive complexity and emotional upset on processing supportive messages: Two tests of a dual-process theory of supportive communication outcomes. *Human Communication Research*, 37, 350–376. doi:10.1111/j.1468–2958.2011.01405.x
- Bodie, G. D., Burleson, B. R., Rosier, J. G., McCullough, J. D., Holmstrom, A. J., Rack, J. J., Hanasano, L. K., & Mincy, J. (2010). Explaining the impact of attachment style on evaluations of supportive messages: A dual-process framework. *Communication Research*, 38(2), 228–247. doi:10.1177/0093650210362678
- Bodie, G. D., Jones, S. M., Vickery, A. J., Hatcher, L., & Cannava, K. (2014). Examining the construct validity of enacted support: A multitrait-multimethod analysis for judging immediacy and listening behaviors. *Communication Monographs*, 81(4), 495–523. doi:10.1080/03637751.2014.957223

- Burke, L. A., Neimeyer, R. A., & McDevitt-Murphy, M. E. (2010). African American homicide bereavement: Aspects of social support that predict complicated grief, PTSD, and depression. *OMEGA*, *61*(1), 1–24. doi:10.2190/OM.61.1.a
- Burleson, B. R. (1982). The development of comforting communication skills in childhood and adolescence. *Child Development*, *53*, 1578–1588. doi:10.2307/1130086
- Burleson, B. R., & Samter, W. (1985). Consistencies in theoretical and naive evaluations of comforting messages. *Communication Monographs*, *52*, 103–123. doi:10.1080/03637758509376099
- Burleson, B. R., Hanasono, L. K., Bodie, G. D., Holmstrom, A. J., Rack, J. J., Rosier, J. G., & McCullough, J. D. (2009). Explaining gender differences in responses to supportive messages: Two tests of a dual-process approach. *Sex Roles*, *61*, 265–280. doi:10.1007/s11199-009-9623-7
- Burleson, B. R., Hanasono, L. K., Bodie, G. D., Holmstrom, A. J., McCullough, J. D., Rack, J. J., & Rosier, J. G. (2011). Are gender differences in responses to supportive communication a matter of ability, motivation, or both? Reading patterns of situation effects through the lens of a dual-process theory. *Communication Quarterly*, *59*(1), 37–60. doi:10.1080/01463373.2011.541324
- Hogan, N. S., & DeSantis, L. (1994). Things that help and hinder adolescent sibling bereavement. *Western Journal of Nursing Research*, *16*, 132–153. doi:10.1177/019394599401600202
- Holgado-Tello, E. P., Chacón-Moscoso, S., Barbero-García, I., & Vila-Abad, E. (2012). Polychoric versus Pearson correlations in exploratory and confirmatory factor analysis of ordinal variables. *Quality & Quantity*, *44*(1), 153–166. doi:10.1007/s11135-008-9190-y
- Horn, J. L. (1965). A rationale and test for the numbers of factors in factor analysis. *Psychometrika*, *30*, 179–185. doi:10.1007/BF02289447
- Jones, S. M., & Wirtz, J. G. (2006). How does the comforting process work? An empirical test of an appraisal-based model of comforting. *Human Communication Research*, *32*, 217–243. doi:10.1111/j.1468-2958.2006.00274.x
- Knežević, G. i Momirović, K. (1996). RTT9G, program za analizu metrijskih karakteristika kompozitnih mernih instrumenata. U P. Kostić (Ur.), *Problemi merenja u psihologiji*, *2* (str. 37–56). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Kunkel, A. (2002). Explaining sex differences in the evaluation of comforting messages: The mediating role of interaction goals. *Communication Reports*, *15*(1), 29–42. doi:10.1080/08934210209367750
- Lehman, D. R., Ellard, J. H., & Wortman, C. B. (1986). Social support for the bereaved: Recipients' and providers' perspectives on what is helpful. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *54*(4), 438–446. doi:10.1037/0022-006X.54.4.438

- Logan, E. L., Thornton, J. A., & Breen, L. J. (2018). What determines supportive behaviours following bereavement? A systematic review and call to action. *Death Studies, 42*(2), 104–114. doi:10.1080/07481187
- Marwit, S. J., & Carusa, S. S. (1998). Communicated support following loss: Examining the experiences of parental death and parental divorce in adolescence. *Death Studies, 22*, 237–255. doi:10.1080/074811898201579
- Rack, J. J., Burleson, B. R., Bodie, G.D., Holmstrom, A. J., & Servaty-Seib, H. (2008). Bereaved adults' evaluations of grief management messages: Effects of message person centeredness, recipient individual differences, and contextual factors. *Death Studies, 32*, 399–427. doi:10.1080/07481180802006711
- Samter, W. (2002). How gender and cognitive complexity influence the provision of emotional support: A study of indirect effects. *Communication Reports, 15*(1), 5–16. doi:10.1080/08934210209367748
- Servaty-Seib, H. L., & Burleson, B. R. (2007). Bereaved adolescents' evaluations of the helpfulness of support-intended statements: Associations with person centeredness and demographic, personality, and contextual factors. *Journal of Social and Personal Relationships, 24*(2), 207–223. doi:10.1177/0265407507075411
- Simonsen, G., & Cooper, M. (2015). Helpful aspects of bereavement counselling: An interpretative phenomenological analysis. *Counselling and Psychotherapy Research, 15*(2), 119–127. doi:10.1002/capr.12000
- Subotić, S. (2013). Pregled metoda za utvrđivanje broja faktora i komponenti (u EFA i PCA). *Primenjena psihologija, 6*(3), 203–229.
- Tedrick Parikh, S. J., & Servati-Seib, H. L. (2011). College students' beliefs about supporting a grieving peer. *Death Studies, 37*, 653–669. doi:10.1080/07481187.2012.684834
- Winters, M., & Waltman, M. S. (1997). Feminine gender identity and interpersonal cognitive differentiation as correlates of person-centered comforting. *Communication Reports, 10*(2), 123–132. doi:10.1080/08934219709367668
- Worden, J. W. (2005). *Savjetovanje i terapija u tugovanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Prilog

Upitnik podrške tugujućima (UPT)

Pred vama se nalaze rečenice koje ljudi koriste u želji da što uspješnije uteše i pruže podršku nekoj ožalošćenoj osobi, kojoj je preminuo neko blizak. Procenite koliko je po vašem mišljenju svaka od navedenih rečenica delotvorna u pružanju podrške tugujućem.

Brojevi znače sledeće:

- 1 – smatram da ova rečenica **uopšte nije** utešna za ožalošćenu osobu
- 2 – smatram da je ova rečenica **uglavnom nije** utešna za ožalošćenu osobu
- 3 – smatram da je ova rečenica **delimično** utešna za ožalošćenu osobu
- 4 – smatram da je ova rečenica **utešna** za ožalošćenu osobu

1. Božja volja se ne dovodi u pitanje.	1	2	3	4
2. Da li bi ti prijalo da zajedno radimo nešto u čemu uživaš?	1	2	3	4
3. Želiš li da pričaš o tome?	1	2	3	4
4. Hvala Bogu što ga je spasio od muka.	1	2	3	4
5. Kadgod ti se priča o tome, rado ću te saslušati.	1	2	3	4
6. Neke događaje jednostavno ne možemo da kontrolišemo.	1	2	3	4
7. Normalno je da ti je sada teško, ali bol će proći.	1	2	3	4
8. U redu je ako ti nije do druženja.	1	2	3	4
9. Život ide dalje.	1	2	3	4
10. Nemoj toliko da se opterećuješ time.	1	2	3	4
11. Mogu li da ti pomognem u obavljanju svakodnevnih poslova?	1	2	3	4
12. Što ne nabaviš nekog kućnog ljubimca da ne bi bio usamljen.	1	2	3	4
13. Pravi si borac!	1	2	3	4
14. Vreme leči sve rane.	1	2	3	4
15. Ono što te ne ubije, čini te jačim.	1	2	3	4
16. Tu sam ako ti zatrebam.	1	2	3	4
17. Ako tražiš pomoć to ne znači da si slab.	1	2	3	4
18. Srećom imaš ljude na koje možeš da se osloniš.	1	2	3	4
19. Teško mi je kada vidim da patiš.	1	2	3	4
20. Ti si jaka osoba, izborićeš se s tugom.	1	2	3	4
21. Bog uzima k sebi one koje najviše voli	1	2	3	4
22. Nema svrhe plakati, nema povratka.	1	2	3	4

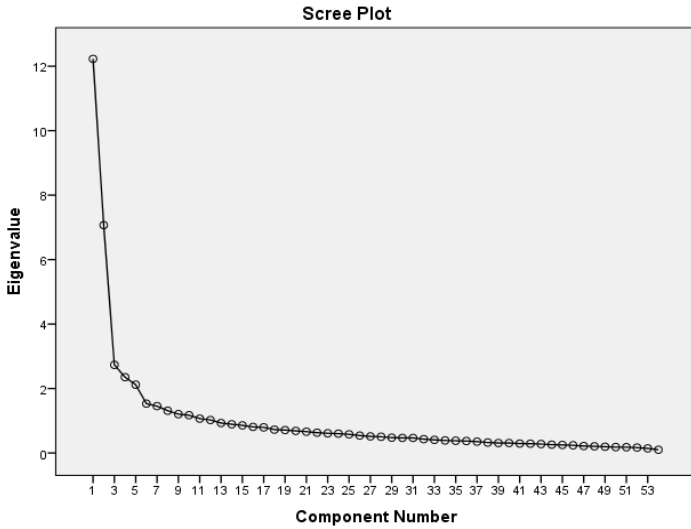

23. Divim se tvojoj snazi.	1 2 3 4
24. On mi je bio jako drag.	1 2 3 4
25. Razumem kako se osećaš.	1 2 3 4
26. Molitve će ti sigurno pomoći.	1 2 3 4
27. Možda bi to pomogla neka knjiga samopomoći.	1 2 3 4
28. Najviše će ti pomoći ako se osloniš na svoju veru u Boga.	1 2 3 4
29. Tu sam za tebe ako ti je potreban razgovor.	1 2 3 4
30. Bog ima plan za svakog.	1 2 3 4
31. Bilo je zadovoljstvo poznavati ga.	1 2 3 4
32. Moraš da budeš jak zbog tvojih bližnjih.	1 2 3 4
33. Možda bi ti prijalo da zajedno odemo u kupovinu.	1 2 3 4
34. Bog mu je pomogao da ne pati više.	1 2 3 4
35. Sve se dešava sa razlogom.	1 2 3 4
36. Nemoj da plačeš, suze ga neće vratiti.	1 2 3 4
37. Drugim tugujućim ćeš pomoći ako im ne pokažeš da je tebi teško.	1 2 3 4
38. Tu sam za tebe.	1 2 3 4
39. Barem ne pati više!	1 2 3 4
40. Uvek sam uživala u njegovom društvu.	1 2 3 4
41. Biće ti lakše ako pričaš o tome.	1 2 3 4
42. Hoćeš li da se prošetamo?	1 2 3 4
43. Stalo mi je do tebe.	1 2 3 4
44. Moja vrata su ti uvek otvorena.	1 2 3 4
45. Poznajem nekog ko je imao slično iskustvo. Da li bi želeo da porazgovaraš sa njim?	1 2 3 4
46. Barem je imao ispunjen život.	1 2 3 4
47. Ne dozvoli sebi da sad budeš slab.	1 2 3 4
48. Nemoj previše da razmišljaš.	1 2 3 4
49. Ako ti je lakše da ne budeš sam, računaj na mene.	1 2 3 4
50. Potpuno je prirodno da se sada tako osećaš!	1 2 3 4
51. Odlično se snalaziš u ovoj teškoj situaciji.	1 2 3 4
52. Da li ti je potrebna pomoć oko kućnih poslova?	1 2 3 4
53. Bio je predivna osoba.	1 2 3 4
54. Ne znam šta da ti kažem, ali osećam da ti je teško.	1 2 3 4

Tabela A
Kriterijumi selekcije početnog skupa stavki

Stavke	Kriterijumi						
	4.	5.	7.	8.			
				AS	SD	Sk	Ku
Samo se strpi, vremenom će ti biti lakše.	.27	.76	.27	1.95	.85	.39	-.83
Hoćeš da obavim kupovinu umesto tebe?	.26	.79	.27				
Koje je tvoje najdraže sećanje o njemu?	.28		.30				
Kada ti je teško, možda bi ti pomoglo da se fizički aktiviraš.				2.15	.99	.35	-.99
Moraš da nastaviš sa svojim životom.				2.16	.97	.37	-.88
Pričaj mi o njemu, kakav je bio?	.29		.21				
Verujem da ti je sad najviše potrebno da budeš sam.	.23	.74	.23	2.05	.92	.52	-.63
Misli pozitivno.				2.04	1.04	.61	-.83
On je sada među anđelima.				1.94	1.07	.72	-.85
Možda bi ti prijao odlazak sa društvom u bioskop.				2.14	.96	.34	-.93
Jednog dana ćete se ponovo sresti na lepšem mestu.				2.18	1.11	.37	-1.24
Loša iskustva nas uče da više cenimo to što imamo.				2.04	.98	.48	-.88
Najbolje je da se zaokupiš nečim, tako nećeš misliti na njega				1.98	.86	.36	-.86
Nemoj da plačeš pred drugima, samo ćeš i njih da uznemiriš.	.19		.19				
Moliću se za njegovu dušu.				2.09	1.10	.48	-1.17
Idemo u kafić za vikend, ako želiš pridruži nam se.				2.18	1.07	.32	-1.22
Mogu da zamislim kako ti je.				1.88	.95	.72	-.57
Moliću se da budeš snažan u ovim teškim trenucima.				2.16	1.15	.44	-1.23
Bolje da ne razgovaramo više o tome.	.17	.77	.16				
Pomoći će ti ako se okreneš ka svojoj budućnosti.				2.10	.93	.31	-.92
Čula sam za grupu podrške tugujućima, možda bi ti koristilo da odeš.		.79		2.02	.99	.48	-.96
Tačno znam kako ti je.			.28	1.89	.95	.69	-.65

Napomena. 4. – ajtem–total korelacije, 5 – reprezentativnost pojedinačnih stavki, 7 – valjanost pojedinačnih stavki, 8 – deskriptivni pokazatelji. Radi što lakšeg praćenja rezultata, nisu navedene sve vrednosti specifikovanih pokazatelja, što znači da nedostajuće kolone, odnosno prazne ćelije u tabeli podrazumevaju da su izbačene stavke u tim domenima zadovoljile postavljene kriterijume.

Grafikon A. Scree test.

Tabela B

Matrica faktorskog sklopa Upitnika podrške tugujućima

Stavke	Faktori				
	1	2	3	4	5
Tu sam za tebe ako ti je potreban razgovor.	.87				
Kadgod ti se priča o tome, rado ću te saslušati.	.81				
Moja vrata su ti uvek otvorena.	.80				
Tu sam za tebe.	.77				
Tu sam ako ti zatrebam.	.76				
Ako ti je lakše da ne budeš sam, računaj na mene.	.74				
Ako tražiš pomoć to ne znači da si slab.	.56				
Srećom imaš ljude na koje možeš da se osloniš.	.54				
Stalo mi je do tebe.	.49				
Želiš li da pričaš o tome?	.47				
Teško mi je kada vidim da patiš.	.44				
Da li bi ti prijalo da zajedno radimo nešto u čemu uživaš?	.42				

Stavke	Faktori				
	1	2	3	4	5
Biće ti lakše ako pričaš o tome.	.39				
Divim se tvojoj snazi.	.38				
Vreme leči sve rane.		.81			
Ono što te ne ubije, čini te jačim.		.71			
Nemoj previše da razmišljaš.		.67			
Normalno je da ti je sada teško, ali bol će proći.		.66			
Život ide dalje.		.63			
Nemoj toliko da se opterećuješ time.		.62			
Ti si jaka osoba, izborićeš se s tugom.		.58			
Ne dozvoli sebi da sad budeš slab.		.52			
Moraš da budeš jak zbog tvojih bližnjih.		.46			
Nema svrhe plakati, nema povratka.		.43			
Drugim tugujućim ćeš pomoći ako im ne pokažeš da je tebi taško.		.43			
Barem ne pati više!		.42			
Nemoj da plačeš, suze ga neće vratiti.		.40			
Pravi si borac!		.38			
Neke događaje jednostavno ne možemo da kontrolišemo.		.33			
Najviše će ti pomoći ako se osloniš na svoju veru u Boga.			.93		
Bog ima plan za svakog.			.91		
Molitve će ti sigurno pomoći.			.89		
Božja volja se ne dovodi u pitanje.			.82		
Bog uzima k sebi one koje najviše voli.			.68		
Bog mu je pomogao da ne pati više.			.53		
Sve se dešava sa razlogom.			.43		
Hvala Bogu što ga je spasio od muka.			.35		
Bilo je zadovoljstvo poznavati ga.				.88	
Bio je predivna osoba.				.86	

Stavke	Faktori				
	1	2	3	4	5
Uvek sam uživala u njegovom društvu.				.85	
On mi je bio jako drag.				.75	
Barem je imao ispunjen život.				.61	
Ne znam šta da ti kažem, ali osećam da ti je teško.				.53	
Potpuno je prirodno da se sada tako osećaš!				.35	
Odlično se snalaziš u ovoj teškoj situaciji.				.35	
Razumem kako se osećaš.				.34	
U redu je ako ti nije do druženja.				.26	
Možda bi ti prijalo da zajedno odemo u kupovinu.					.77
Da li ti je potrebna pomoć oko kućnih poslova?					.75
Mogu li da ti pomognem u obavljanju svakodnevnih poslova?					.65
Što ne nabaviš nekog kućnog ljubimca da ne bi bio usamljen?					.63
Hoćeš li da se prošetamo?					.54
Možda bi ti pomogla neka knjiga samopomoći.					.48
Poznajem nekog ko je imao slično iskustvo. Da li bi želeo da porazgovaraš sa njim?					.45

Ana Genc
Jasmina Pekić
Isidora Rajić
Jovana Obradović

Department of
Psychology, Faculty
of Philosophy,
University of Novi
Sad

BEREAVED SUPPORT QUESTIONNAIRE: DEVELOPMENT, FACTOR STRUCTURE AND METRIC CHARACTERISTICS

In the recent decades social support in the bereavement process represents an important and newly emerging scientific field of study. However, within the framework of national science surprisingly little empirical work has examined how supportive communication can affect the grieving process. The main objective of this study was to develop a questionnaire which measures the helpfulness of comforting messages received from the social network members. In addition to presenting the Bereaved Support Questionnaire, the present study explores the factor structure, as well as the psychometric characteristics of the scale. The second aim of the study is to determine whether the person centeredness of these messages explains their helpfulness. The survey was conducted on a sample of 301 respondents. The results indicate that the Bereaved Support Questionnaire represents a valid and reliable instrument whose composite structure is reflected by five factors: Social support, Minimizing feelings, Providing a religious perspective, Complimenting the deceased/ bereaved and normalizing feelings, and Offering practical help. The results confirm the expectations that the person centeredness of the five supporting strategies are related with the participants' evaluations of the helpfulness of these strategies.

Key words: Bereaved Support Questionnaire, factor structure, person centeredness, psychometric characteristics